

Dr Biljana Jovanović Gavrilović*

SVETSKA EKONOMSKA KRIZA I PERSPEKTIVE ODRŽIVOG RASTA

Rezime: Svet se nedavno suočio sa oštrom finansijskom krizom, koja je praćena dubokom recesijom u mnogim zemljama. Mada se naziru znaci ekonomskog oporavka, situacija je još uvek neizvesna. Od 1960. godine identifikovane su četiri globalne recesije, obeležene opadanjem svetskog GDP-a po stanovniku, od kojih je poslednja najdublja. Projekcije relevantnih međunarodnih institucija pokazuju da se rast proizvodnje u svetu može očekivati u 2010. godini, ali će oporavak globalne ekonomije biti skroman po istorijskim standardima.

U traženje rešenja za izlazak iz krize uključeni su svi glavni akteri na svetskoj ekonomskoj sceni. Pitanje nije samo kako i kada izaći iz krize, nego i kuda taj izlaz vodi, odnosno kakav treba da bude budući model rasta. Kao rešenje na nacionalnom i globalnom planu nudi se model održivog rasta, koji se zasniva na simultanom uvažavanju ekonomskih, socijalnih i ekoloških kriterijuma. Put ka održivom rastu trasira se uz oslanjanje na iskustva uspešnih zemalja sveta, koje su postigle zapažene rezultate na tom planu. Uključenost u svetsku privredu je, kako se pokazuje, bitan resurs održivog rasta i to je važno istaći u ovom vremenu krize kada se pod lupu stavlja i sam proces globalizacije.

Gljučne reči: svetska ekonomska kriza, održiv rast, globalizacija, ekonomski oporavak, ekonomsko prognoziranje.

WORLD ECONOMIC CRISIS AND PROSPECTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Summary: The world has recently faced a severe financial crisis followed by a deep recession in many countries. Although signs of economic recovery are being perceived, the situation remains to be insecure. Four global crises marked with the decrease of the world GDP per capita have been identified since 1960, the last one of which was the deepest. Projections of relevant international institutions show that production growth in the world may be expected in 2010, but the recovery of global economy will still be modest according to the historical standards.

All major actors in the world economic stage are involved in seeking the solution to get out of the crisis. The question is not only how and when to get out of the

---

* Ekonomski fakultet u Beogradu

crisis, but also where would that lead, i.e. what should the future model of growth look like. A model of sustainable growth which is based on simultaneous respect of economic, social and environmental criteria is offered as a solution both at national and global level. A route towards sustainable growth is traced relying on the experience of successful countries of the world that have achieved noticeable results in that respect. As it can be observed, involvement in the world economy is an important resource of the sustainable growth and that needs to be pointed out in this period of crisis when the globalisation process itself is put under the microscope.

Key words: world economic crisis, sustainable growth, globalisation, economic recovery, economic forecasting.

JEL Classification: O11, O40

1. Uvod

Svet je nedavno pogodila oštra finansijska i ekonomska kriza, bez presedana u posleratnom periodu. Mada se naziru ohrabrujući znaci na globalnom ekonomskom horizontu, jasno je da izlazak iz krize neće biti ni brz, ni lak. Rizik od ponovljene «double-dip» recesije ili «w» - oblikovanog oporavka je i dalje prisutan u mnogim delovima sveta. Dugoročne posledice krize na ekonomskom i socijalnom planu, kako primećuju pojedini autori, mogu da budu oštrije od onih vidljivih na kratak rok, pa se kratkoročno ekonomsko prilagođavanje lako može preobraziti u dugoročni razvojni problem (Lin, 2009, s. 2).

Suočeni sa rastom nezaposlenosti i pogoršanjem globalnog siromaštva, ekonomisti i kreatori politike širom sveta slažu se bar u jednoj stvari - održiv oporavak i ekonomski razvoj su jedino rešenje za probleme koji opterećuju globalnu ekonomiju. Gde leže ključevi dinamičnog i održivog rasta i razvoja i kakve se lekcije mogu naučiti iz dosadašnjih razvojnih iskustava širom sveta – to su pitanja koja sebi postavljaju mnogi ekonomisti danas i na koja traže valjane odgovore.

Kriza je vreme preispitivanja, kada se pitanja množe, a na površinu izbijaju brojni otvoreni problemi i dileme: da li ekonomska kriza implicira krizu ekonomske nauke, kakva je uloga globalizacije u nastanku i razvoju krize, kako se globalna ekonomija menja pod dejstvom krize, koji su mogući odgovori politike. Država i tržište se, po ko zna koji put, nalaze u «loncu za mešanje» - preispituje se njihova uloga i relativni značaj u ekonomskom životu.

Tekuća finansijska i ekonomska kriza je jasno pokazala da je svet povezan više nego ikada pre i da problemi susednih zemalja, ali i onih koje se nalaze na udaljenim tačkama Planete, veoma brzo mogu da postanu naši i globalni. To dalje implicira da se paralelno sa sprovođenja institucionalnih

reformi i preduzimanjem adekvatnih mera ekonomske politike u nacionalnim okvirima, mora posvetiti veća pažnja jačanju globalnog upravljanja u cilju obezbeđivanja stabilnosti i prosperiteta na svetskom nivou.

2. Kriza u ogledalu istorije

»Ekonomska istorija je ponovo u modi«, konstatuje C. Collyns u svom radu posvećenom aktuelnoj finansijskoj i ekonomskoj krizi (2008, s. 18). Skok cena nafte i drugih dobara početkom 2008. godine oživeo je sećanja na stagflaciju iz sedamdesetih. Zaoštavanje globalne finansijske krize od sredine septembra 2008. dozvalo je još mračnije prizore iz prošlosti – slike Velike depresije iz tridesetih godina prošlog veka. Poređenje sadašnje krize sa najvećom i najpoznatijom ekonomskom kataklizmom u modernoj istoriji možda deluje preterano, ali nema sumnje da je tekuća kriza najopasnija u periodu posle Drugog svetskog rata. Ono što obeležava aktuelnu krizu nije toliko veličina pada u pojedinim zemljama – ozbiljnih finansijskih kolapsa je i ranije bilo kako u razvijenim, tako i u manje razvijenim ekonomijama – već činjenica da je kriza doprla u svaki ugao svetske privrede i tako ugrozila globalni napredak. SAD, koje su u epicentru aktuelnih dešavanja na svetskoj ekonomskoj sceni, učestvuju danas sa oko 55% u ukupnoj proizvodnji svih zemalja, što je znatno manje nego u šezdesetim godinama (približno 75%). S druge strane, stepen povezanosti kroz trgovinu i finansijske tokove je mnogo izraženiji u savremenom svetu nego što je to pre bio slučaj, pa je potencijal za eksterne efekte i prelivanje krize veći.

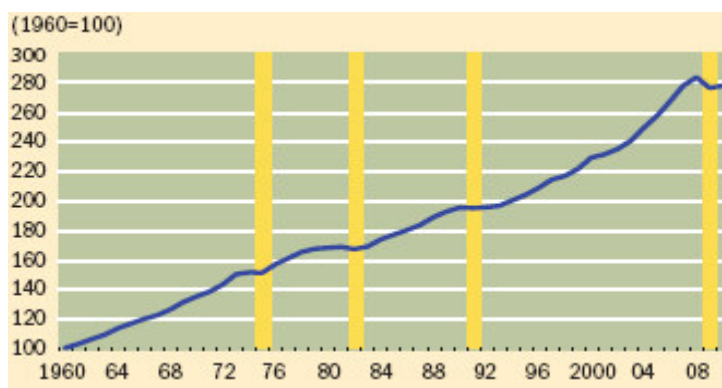
Mada ne postoji zvanična definicija recesije u jednoj zemlji, ekonomisti obično koriste statističke procedure da odrede «vrh» i «dno» poslovnog ciklusa, oslanjajući se na neke od ključnih indikatora ekonomske aktivnosti, kao što je realni bruto domaći proizvod (GDP). Ista logika se može primeniti i na globalni nivo, tako što će se globalna recesija identifikovati na osnovu realnog GDP-a *per capita*, izraženog u međunarodnim (PPP) dolarima. *Per capita* mera se koristi kako bi se eliminisale razlike u stopama rasta stanovništva, koje su vrlo izražene među pojedinim zemljama. Manje razvijene ekonomije imaju brži privredni rast, ali i brži rast stanovništva nego industrijalizovane privrede.

Polazeći od pomenutog kriterijuma, u poslednjih pola veka identifikovane su četiri globalne recesije, obeležene kontrakcijom svetskog GDP-a *per capita*: 1975, 1982, 1991. i 2009. godine. (Videti sliku 1).

Rezultati se ne razlikuju bitno ukoliko se bruto domaći proizvod po stanovniku izrazi u američkim dolarima, polazeći od zvaničnog deviznog kursa, umesto u međunarodnim dolarima, tj. prema kupovnoj snazi nacionalne valute. «Dno» globalne ekonomske aktivnosti se pomera sa 1991. na 1993. godinu, ali aktuelna recesija, u oba slučaja, ostaje najdublja u poslednjih pet decenija. Međutim, ako se GDP po stanovniku zameni ukupnim bruto domaćim

proizvodom, 2009. ostaje kao jedina godina od 1960. u kojoj je zabeležena kontrakcija globalne ekonomske aktivnosti (Kose, et al, 2009, s. 26-27).

Slika 1. Svet u recesiji, globalni GDP *per capita*

Izvor: Kose, et al, 2009, s. 26.

Napomena: Ocene za 2009-2010. se zasnivaju na prognozama IMF, april 2009.

Nacionalni biro za ekonomska istraživanja (NBER), koji prati poslovne cikluse u SAD i Centar za istraživanje ekonomske politike (CEPR), koji obavlja sličan zadatak za zemlje Evrozone, posmatraju širi set makroekonomskih indikatora da bi utvrdili da li je neka privreda u recesiji. Umesto čisto statističkog pristupa, ove dve privatne institucije praktikuju metod procene pri izvođenju konačnog zaključka, u situaciji kada posmatrani indikatori mogu da daju različite signale o tome u kom pravcu se privreda kreće.

Kada se metod procene primeni na svetskom nivou i u analizu uvede više pokazatelja globalne aktivnosti – realni GDP *per capita*, industrijska proizvodnja, trgovina, tokovi kapitala, potrošnja nafte i nezaposlenost – dolazi se do istih rezultata, kada su u pitanju globalne recesije u poslednjih pola veka, koji su dobijeni na bazi čisto statističkog pristupa, odnosno posmatranjem kretanja bruto domaćeg proizvoda po stanovniku. U godinama oko globalnih recesija vrednosti pomenutih pokazatelja se pogoršavaju u većoj ili manjoj meri. Mada je svaka recesija svetskih razmera specifična, gotovo svi ključni indikatori globalne ekonomske aktivnosti sugerišu da je tekuća globalna recesija najoštrija od Drugog svetskog rata.

Ovome treba dodati i činjenicu da je veliki broj zemalja – sve razvijene ekonomije i mnoge ekonomije u razvoju – uvučen u aktuelnu globalnu recesiju, koju odlikuje visok stepen sinhroniciteta, najveći u posleratnoj istoriji. Kriza je inicijalno pogodila finansijski sektor razvijenih zemalja, ali je ubrzo dovela do

malaksavanja privrednog rasta i opadanja proizvodnje u drugim delovima sveta. Činjenica da je tekuća globalna recesija povezana sa finansijskom krizom u velikoj meri objašnjava njene razorne ekonomske i socijalne posledice. Praksa je, naime, potvrdila da su recesije koje su povezane sa finansijskom krizom oštrije i upornije od onih koje su prouzrokovane drugim šokovima (eksterni, monetarni, fiskalni, cenovni), dok je oporavak usporen i pod uticajem slabe privatne tražnje i kredita (International Monetary Fond, April 2009, s. 106).

Često se postavlja pitanje u kakvom se odnosu nalazi aktuelna recesija i depresija, posebno Velika depresija iz tridesetih godina. Ne postoji formalna definicija depresije, ali se obično smatra da depresija predstavlja ekstremno oštru recesiju, u kojoj GDP pada za više od 10%. Od 1960. bilo je šest epizoda depresije u razvijenim zemljama. Poslednja je zabeležena početkom 90-tih godina u Finskoj, gde je registrovan pad GDP-a od oko 14% (Claessens, et al, 2009, s. 53). Ta depresija je koincidirala sa slomom SSSR, kao velikog trgovinskog partnera Finske. Mada je tekuća recesija, bez sumnje, oštra, pad proizvodnje je, za sada, mnogo manji nego u vreme Velike depresije. Ima mišljenja da je aktuelna kriza mogla da bude druga depresija da su izostali objedinjeni napori svetske zajednice usmereni na njeno suzbijanje (SaKong, 2009, s. 2).

3. Vesnici ekonomskog oporavka i projekcije globalnih kretanja

Oporavak svetske privrede se nazire. Globalna ekonomija se ponovo uspravlja, a i finansijski uslovi se značajno poboljšavaju. Biće potrebno izvesno vreme, međutim, dok i zaposlenost ne krene uzlaznom putanjom. Okidač za pozitivan zaokret su predstavljale javne politike primenjene u razvijenim i zemljama u razvoju, ojačane merama koje su preduzete na međunarodnom planu, kako bi se otklonila opasnost od sistematskog finansijskog kolapsa, podržala tražnja i suzbio strah od globalne depresije. Udruženim snagama na nacionalnom i međunarodnom nivou smanjena je neizvesnost i povećano poverenje, ali su izgledi za izlazak iz krize još uvek nedovoljno jasni. Uloga ekonomskih prognoza, zasnovanih na sveobuhvatnoj i temeljnoj analizi prošlih iskustava i aktuelnih trendova, je u takvim okolnostima, bez sumnje, vrlo značajna.

Prognoziranje ekonomskih kretanja olakšava kreatorima ekonomske politike i privatnom sektoru pravljenju planova i donošenje odluka. Pitanje je, međutim, koliko su te prognoze pouzdane. Pokazalo se da su greške pri prognoziranju dosta česte, posebno kada je reč o obrtnim tačkama u kretanju ekonomske aktivnosti. To naročito važi danas kada tržišta u usponu u većoj meri utiču na globalne ekonomske trendove. Činjenica je da prognostičari, imaju više iskustva u predviđanju privrednih kretanja u industrijalizovanim zemljama, čiji

rast nije tako nestalan kao u zemljama sa tržištima u usponu i za koje postoje realniji i blagovremeni podaci. Naravno, to ne znači da su ekonomske prognoze u savremenim uslovima bezvredne i da ih ne treba praviti. Bez njih, kreatori politike bi izgubili «kompas», što bi znatno otežalo njihovo delovanje. Korisnici prognoza bi, međutim, trebalo da obrate više pažnje na pretpostavke od kojih se polazi u predviđanjima i moguće rizike na koje se ukazuje, kako bi se očuvala budnost i preduzele odgovarajuće mere u cilju sprečavanja ostvarivanja rizika.

Osvrćući se na oporavak svetske privrede koji se nazire, Blanchard je nedavno konstatovao da je tekuća globalna recesija daleko od normalne. U normalnoj recesiji, ma koliko razorna bila po ekonomsku aktivnost i radna mesta, stvari se odvijaju na predvidiv način, što sada nije slučaj. Zaokret neće biti jednostavan. Kriza je ostavila duboke ožiljke, koji će uticati kako na stranu ponude, tako i na stranu tražnje u godinama koje slede (2009, s. 8).

Samit lidera G-20, koji je održan početkom aprila 2009. godine u Londonu, reafirmisao je ulogu Međunarodnog monetarnog fonda (IMF) u borbi protiv ekonomske krize i jačanju finansijskog sistema. Shodno tome, ekonomske prognoze IMF-a su dobile na značaju pri definisanju planova izlaska iz krize na nivou pojedinačnih zemalja.

Nedavno je IMF, u svom izveštaju posvećenom ekonomskim perspektivama sveta, izneo korigovane projekcije globalnih ekonomskih kretanja u narednom periodu. (Videti tabelu 1.) Recesiji, koja je uzdrmala svetsku ekonomiju, se nazire kraj. Pitanje je, međutim, koliko će inicijalni napredak koji je ostvaren potrajati. Da li je on nagoveštaj snažnog oporavka ili se za nekoliko godina, kada ekspanzivna monetarna i fiskalna politika posustanu, a privatna tražnja izgubi zamah u uslovima ograničenih kredita, može očekivati povratak recesije. Projekcije IMF-a slede srednji put - svetska privreda se oporavlja, ali će taj oporavak, po istorijskim standardima, biti slab.

Globalni ekonomski rast se očekuje u 2010. godini, zahvaljujući jakim performansama azijskih ekonomija i stabilizaciji ili umerenom oporavku u drugim delovima sveta. Projektovana stopa rasta svetske privrede u 2010. iznosi 3,1%, što je 0,6 procentnih poena iznad predviđanja IMF-a iz jula 2009. godine. Globalnom rastu prethodi kontrakcija ekonomske aktivnosti od 1,1% u 2009, koja je manja u poređenju sa julskim predviđanjima za 0,3 procentna poena (IMF, October 2009, s. 2). Za zemlje Centralne i Istočne Evrope, u koje se svrstava i Srbija, prognozira se pad GDP-a u 2009. godini od -5%, dok je za 2010. predviđen rast od 1,8%. Odgovarajući podaci za Srbiju iznose -4,0% i 1,5% respektivno (IMF, October 2009, s. 174).

EKONOMSKI HORIZONTI

Tabela 1. Globalni ekonomski pokazatelji

	2007.	2008.	2009.	2010.
Realni rast bruto domaćeg proizvoda, u % ¹¹				
- Svet ukupno	5,2	3,0	-1,1	3,1
- Evropska unija	3,1	1,0	-4,2	0,5
- SAD	2,1	0,4	-2,7	1,5
- Zemlje u razvoju	8,3	6,0	1,7	5,1
Rast svetske trgovine	7,3	3,0	-11,9	2,5
Indeks potrošačkih cena, godišnje promene				
- Razvijene ekonomije	2,2	3,4	0,1	1,1
- Zemlje u razvoju	6,4	9,3	5,5	4,9

Izvor: IMF, *World Economic Outlook*, October 2009, Washington, D.C, s. 2.

Početkom jula 2009. godine *Bečki institut za međunarodne ekonomske studije* objavio je prognozu makroekonomskih kretanja u zemljama Istočne Evrope (preciznije, Centralne, Istočne i Jugoistočne Evrope, uključujući Kazahstan i Kinu) (Gligorov, et al, 2009). Prognoza se zasniva na pretpostavci da je globalna kriza već dotakla dno. U 2009. godini ovaj region će, kako se procenjuje, biti pod uticajem eksternih finansijskih ograničenja i slabe domaće i inostrane tražnje. Pad GDP-a će se zaustaviti tokom druge polovine 2009, dok se izraženiji oporavak ne očekuje pre 2011. godine. Od evropskih zemalja u tranziciji jedino će Poljska ostvariti skroman rast od 0,8% u 2009. godini. Poljska je i jedna od retkih zemalja ovog regiona, koja će u narednoj godini imati koliki-toliki piveadni rast (1,5%). Što se tiče Srbije, prema prognozama Bečkog instituta, u 2009. se očekuje pad GDP-a od -4%, a u 2010. nulta stopa rasta (Isto, s. 3). Vlada Srbije je juna 2009. dala nešto optimističniju procenu pada GDP-a u 2009. godini (-2%), dok se njena očekivanja u pogledu privrednog rasta za 2010. ne razlikuju od procena Bečkog instituta.

Evropska komisija je septembra 2009. godine objavila prognozu ekonomskih kretanja u kojoj se konstatuje da evropske zemlje izlaze iz recesije, ali neizvesnost u pogledu budućih trendova ostaje visoka. Zahvaljujući preduzetim merama ekonomske politike postignuta je izvesna stabilizacija finansijskog sistema i obezbeđena podrška ekonomskoj aktivnosti. Prognoza privrednog rasta za 2009, u EU-27 i Evrozoni, ipak, ostaje nepromenjena u odnosu na majska predviđanja (i dalje se očekuje pad GDP-a od - 4%). Održivost ekonomskog oporavka, čiji su znakovi evidentni u drugoj polovini

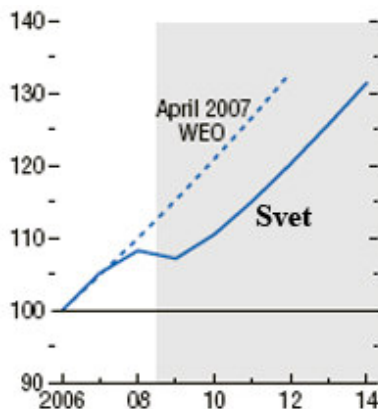
¹ Svetski GDP računat po paritetu kupovne moći.

tekuće godine, po oceni eksperata Evropske komisije, tek treba da bude testirana (European Commission, September 2009).

IMF se upustio i u ocenu srednjoročnih perspektiva svetske privrede, odnosno mogućnosti ostvarivanja zdravog ekonomskog rasta u nekoliko narednih godina (zaključno sa 2014.). Te prognoze pokazuju da će svetska privreda ići drugom, «nižom» stazom od one koju je sledila pre krize. Naime, prognozirani globalni rast GDP-a za period 2010-2014. neznatno premašuje 4%, dok je u godinama koje su neposredno prethodile krizi rast ovog agregata iznosio 5%.

Na slici 2. predstavljeno je kretanje GDP-a, prema prognozama IMF-a, (sadržanim u publikaciji *World Economic Outlook - WEO*) iz aprila 2007. godine i oktobra 2009.

Slika 2. GDP (indeksi, 2006=100)

Izvor: IMF, 2009, s. 33.

U regionu Centralne i Istočne Evrope za 2014. godinu se predviđa prosečna stopa rasta od 4%, dok će Srbija, kako se očekuje, zabeležiti dinamičnije povećanje GDP-a, po stopi od 5,4%, što odgovara višegodišnjem proseku iz perioda koji je prethodio krizi (IMF, 2009, s. 174).

4. Svet posle krize: od oporavka do samoodrživog rasta

Oporavak svetske privrede je započeo. Odgovor na aktuelnu krizu je impresivan po svojoj veličini, intenzitetu i stepenu globalne koordinacije. U traženje rešenja za izlazak iz krize uključeni su svi glavni akteri na svetskoj ekonomskoj sceni. Ipak, načinjeni su tek prvi koraci u pravcu uspostavljanja održive globalne ekonomije. Još mnogo toga treba da bude urađeno, a srednjoročna perspektiva mora da bude dopunjena dugoročnim sagledavanjima. Svet se ne može vratiti na uobičajene obrasce funkcionisanja i rasta, jer su se oni pokazali neodrživim. Pitanje nije samo kako i kada izaći iz krize, nego i kuda taj izlaz vodi, odnosno kakav treba da bude sledeći model rasta.

Prepoznajući razmere i ozbiljnost krize, koja je zahvatila savremeni svet, lideri 20 najvećih ekonomija okupili su se u Vašingtonu novembra 2008. godine da usaglase stavove i definišu globalni odgovor na krizu. Bio je to, po mnogo čemu, istorijski samit, jer su se do tada, u sličnim okolnostima, okupljali samo lideri G-8. Sastanak u Vašingtonu predstavljao je, zapravo, odloženo priznanje od strane G-8 da je tokom poslednjih nekoliko decenija došlo do značajnog pomaka u distribuciji globalne ekonomske moći. Lideri G-20 su se saglasili da fiskalne mere treba da budu korišćene u cilju stimulisanja agregatne tražnje, kao i da se pruži otpor protekcionizmu, kako bi se izbegla greška iz vremena Velike depresije tridesetih godina XX veka.

U nastojanju da trasira put za izlazak iz krize, G-20 se koncentrisala na obnavljanje privrednog rasta, ali i unapređivanje njegovog kvaliteta. To je došlo do izražaja na samitu u Londonu, aprila 2009. godine, na kojem je prepoznat značaj obezbeđivanja održive ekspanzije proizvodnje, uz uvažavanje socijalnih i ekoloških kriterijuma. U *Globalnom planu za oporavak i reformu*, koji je usvojen na ovom skupu, konstatuje se da je svetska privreda suočena sa najvećim izazovom u modernom vremenu. Kriza pogađa živote ljudi širom sveta i sve zemlje se moraju ujediniti u nastojanju da nađu izlaz iz aktuelnih ekonomskih teškoća. Da bi oporavak i rast svetske privrede bio održiv, mora da se deli. Shodno tome, *Globalni plan* u centar pažnje stavlja potrebe stanovništva u razvijenim i zemljama u razvoju, uključujući najsiromašnije, i uvažava interese ne samo sadašnjih, već i budućih generacija. Do izražaja dolazi uverenje da se dinamičan privredni rast i prosperitet za sve može obezbediti jedino u uslovima otvorene svetske privrede, zasnovane na tržišnim principima, delotvornoj regulativi i jakim globalnim institucijama (*Global Plan for Recovery and Reform: The Communique from the London Summit*, April 2009).

Na samitu G-20 u Picburgu, koji je održan usred kritične tranzicije od krize ka oporavku, učesnici su, još jedanput, izrazili spremnost da, uz napore da se podrži globalna ekonomska aktivnost do punog oporavka, preduzmu i dodatne korake kako bi se stvorili uslovi za postizanje dinamičnog, održivog i

balansiranog rasta. S tim u vezi definisan je i okvir za takvu vrstu rasta i utvrđene ključne vrednosti koje održiva ekonomska aktivnost implicira. Ovaj set vrednosti, pored ostalog, obuhvata: zdravu makroekonomsku politiku u službi ostvarivanja dugoročnih ekonomskih ciljeva i izbegavanja neodržive globalne neravnoteže; odbacivanje protekcionizma u svim oblicima, podršku otvorenom tržištu, fer i transparentnoj konkurenciji i promociji preduzetništva i inovacija; odgovornost za budućnost kroz održivu potrošnju, proizvodnju i racionalno korišćenje resursa, uz traženje rešenja za problem klimatskih promena; ulaganja u ljude kroz obrazovanje, obuku, pristojne uslove rada, jačanje mreže socijalne sigurnosti, kao i borbu protiv siromaštva, diskriminacije i svih formi socijalnog isključenja; svest o tome da su sve ekonomije – bogate i siromašne – partneri u izgradnji održive i uravnotežene svetske privrede u kojoj se koristi od rasta široko i pravično raspodeljuju; odgovornost da se izgradi međunarodna ekonomska i finansijska arhitektura, koja izražava promene u svetskoj privredi i nove izazove globalizacije (Leader's Statement the Pittsburgh Summit, September 24-25, 2009). bela

Sličan pristup oporavku i rastu globalne privrede karakterističan je i za Međunarodnu organizaciju rada (International Labour Organization – ILO). Odgovor na aktuelne teškoće, po mišljenju eksperata ILO, treba da bude preduzimanje mera koje će prokrciti put ka boljem, kvalitetnijem modelu rasta i razvoja. Vraćanje na *status quo*, kako se ocenjuje, nije valjana opcija. Globalne neravnoteže, deficit adekvatnih prilika za zaposlenje i velike nejednakosti u dohodima značajno su doprineli pojavi krize. Tokom dve decenije koje su prethodile slomu svetske privrede, dohodak bogatih je rastao brže od srednjih i nižih dohodnih grupa. Rastuće nejednakosti unutar zemalja doprinele su rastu tražnje za kreditima, koja u sadejstvu sa slabom finansijskom regulativom leži u srcu tekuće krize. Stoga je bitno da se obezbedi socijalna održivost ekonomskog rasta, da se osigura ravnomernija raspodela dobitaka od globalizacije, stvore nove prilike za produktivno zaposlenje i smanji siromaštvo. Takođe je važna ekološka održivost, kojoj doprinose „zelene investicije”, kao značajan korak u revitalizaciji privrede i obezbeđenju radnih mesta (ILO, 2009, s.42-44).

U traženju odgovora na pitanje kakav treba da bude budući model rasta, stručnjaci OECD-a su došli do sličnih zaključka, tj. da taj rast treba da bude *snažniji*, oslonjen na bolju regulativu finansijskih tržišta, usklađen odnos između tržišta i države, kao i politike koje promovišu veću ulogu inovacija u obezbeđivanju dugoročne privredne ekspanzije. Osim toga, budući rast treba da bude *čistiji* – kriza nudi priliku da globalna ekonomija krene putem koji je praćen manjom emisijom ugljen dioksida, što je u skladu sa aktuelnim nastojanjima da se ublaže nepovoljne klimatske promene. Investicije koje su štetne po životnu sredinu ne bi trebalo preduzimati radi podrške ekonomskoj aktivnosti, posebno kada postoje i alternativna rešenja. Od budućeg rasta se očekuje i da u većoj meri počiva na znanju, kao ključnom resursu savremene privrede, kao i da se ostvaruje u transparentnom i dobro definisanom

institucionalnom okruženju koje obeshrabruje korupciju, poresku evaziju i druge oblike ponašanja štetne za njegovu održivost. Rast, takođe, treba da bude *pravičan*, što implicira delotvorniju trgovinsku razmenu, investicije i razvojnu politiku, čvrst socijalni okvir i zajedničku globalnu upravljačku strukturu unutar koje se ostvaruje saradnja razvijenih i zemalja u razvoju. Otvoreno tržište, kako se ističe, ostaje glavni pokretač rasta i difuzije inovacija. Protekcionizam se smatra vrlo ozbiljnom greškom. Siromašni i oni koji su najviše izloženi riziku od socijalnog isključenja ne bi trebalo da budu prepušteni sami sebi. Rast mora da bude socijalno održiv i zasnovan na povećanju zaposlenosti. Nezaposlenost vodi širenju siromaštva i sputava dugoročnu ekspanziju proizvodnje. Socijalni pritisak, prouzrokovan povećanjem nezaposlenosti, može da rezultira u pritisku za uvođenjem nepoželjnih protekcionističkih mera (OECD, 2009, s. 2-3).

Tekuća kriza je doprinela da se u centru pažnje nađe ekonomski rast, ne samo njegov tempo - kvantitativna strana rasta – već, što je posebno bitno, i njegov kvalitet. Na globalnom i nacionalnom planu afirmiše se model održivog rasta, zasnovan na simultanom uvažavanju ekonomskih, socijalnih i ekoloških kriterijuma. Pitanje je, međutim, kako obezbediti takav tip rasta i da li je dinamično povećanje proizvodnje na zdravim i stabilnim osnovama realno i ostvarivo?

Komisija za rast i razvoj, koja je okupila istaknute stručnjake iz te oblasti, istraživala je uzroke, posledice i dinamiku rasta u 13 zemalja sveta, koje su, u periodu posle 1950. godine, uspele da ostvare prosečnu godišnju stopu rasta od 7% ili više u intervalu ne kraćem od 25 godina (Commission on Growth and Development, 2008). Ovi slučajevi su potvrdili da je brz i održiv rast moguć, ali da ga nije lako ostvariti, jer bi bilo mnogo više uspešnih primera. Svaka od posmatranih ekonomija ima svoju idiosinkraziju, što ne isključuje mogućnost generalizacije i izvlačenja odgovarajućih pouka za druge zemlje sveta.

Autori *Izveštaja o rastu*, koji je proistekao iz pomenutog istraživanja, naglašavaju da nisu u pitanju «ekonomska čuda», jer se održiv i visok rast može objasniti, a, kako veruju, i ponoviti. Doduše, ne postoji gotova formula za kreatora politike koju bi samo trebalo primeniti. Svaka zemlja ima specifične karakteristike i istorijsko iskustvo, koji se moraju odraziti na njenu strategiju rasta. Ipak, Izveštaj nudi okvir koji može pomoći pojedinim zemljama da definišu sopstveni put održivog povećanja proizvodnje.

Najvažnije zajedničke karakteristike koje odlikuju privrede sa postojanim i visokim stopama rasta su:

1. uključenost u svetsku privredu, koja omogućava zemljama u razvoju da uvoze znanje i tehnologiju, da prošire tržište i stvore jak izvozni sektor;
2. makroekonomska stabilnost, koja pretpostavlja relativno nisku inflaciju i fiskalnu odgovornost države;

3. orijentacija ka budućnosti, koja rezultira u visokim stopama štednje i investicija;
4. tržišna alokaciji resursa, koja uključuje i mobilnost radne snage;
5. liderstvo i upravljanje, odnosno posvećena, kredibilna i sposobna vlada, jer se brz održiv rast ne dešava spontano.

Među pet pomenutih karakteristika poseban značaj, prema ovom istraživanju, ima uključenost u svetsku privredu (Commission on Growth and Development, 2008, s. 21-28). Globalna ekonomija je, dakle, bitan resurs održivog rasta i to je važno istaći u ovom vremenu krize, kada se dovodi u pitanje i sam proces globalizacije.

5. Zaključak

Svetska privreda počinje da se oporavlja posle krize koju je Alan Greenspan okvalifikovao kao svojevrsni «kreditni cunami». Verovatno je suviše rano da se zaključi da li neki od pozitivnih signala predstavljaju tek mehanički odgovor na ekspanzivnu monetarnu politiku, prihvaćenu od strane gotovo svih centralnih banaka, i fiskalne stimulatívne pakete, primenjene širom sveta.

Ključni zahtev koji se postavlja pred kreatore politike jeste da se obnovi zdravlje finansijskog sektora i očuva politička podrška sve dok se oporavak ne učvrsti. U isto vreme treba pripremati izlazne strategije i u pravom trenutku smanjiti neuobičajeno visok nivo javne intervencije i to na dogovoren i koordiniran način. Vreme i redosled akcija će varirati od zemlje do zemlje u zavisnosti od momenta njihovog oporavka, mogućnosti politike i napretka u pravcu obnavljanja finansijskog sektora, ali je saradnja bitna kako bi se izbegli negativni prekogranični eksterni efekti.

Dok borba za oporavak traje, međunarodni činioci se trude da usvoje odgovarajuće politike koje su bitne kako bi se postavili temelji za jak, održiv i balansiran rast u XXI veku. Opšta je ocena da se mora delovati odlučno da bi se otklonilo nepovoljno nasleđe globalne ekonomske krize i pomoglo stanovništvu da se izbori sa njenim posledicama.

Ma koliko bili bolni učinci aktuelne krize (gubitak bogatstva, nezaposlenost i njene socijalne i političke implikacije), ona se može iskoristiti i kao prilika za preispitivanje postojećih stavova, nov način razmišljanja o brojnim makroekonomskim i razvojnim problemima. Mnoga stara i nova pitanja izbijaju u prvi plan i privlače pažnju istraživača. Jedno od njih je, svakako, uloga države i tržišta u ekonomskom životu, posebno sa stanovišta obezbeđivanja dugoročno održivog ekonomskog rasta. Kriza je dovela u pitanje opštu premisu da tržite teži da generiše socijalno superiorne ishode. Sve je evidentnije, čak i u

industrijalizovanim zemljama, da najuspešnije ekonomije nisu one u kojima je uloga države minimalna, već, pre svega, delotvorna. Realno je očekivati da će granice i balans između tržišta i države, kao i sve izraženija uloga institucija - regulativa i regulatornih okvira koji se odnose na finansijska tržišta - biti u centru rasprava iz domena razvojne ekonomije u godinama koje slede.

Literatura:

1. Blanchard, O., «Sustaining a Recovery», *Finance & Development* Vol. 46 (3), September 2009;
2. Collyns, C., «The Crisis through the Lens of History», *Finance & Development* Vol. 45 (4), December 2008;
3. Commission on Growth and Development, 2008, *The Growth Report – Strategies for Sustained Growth and Inclusive Development*, The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, Washington D.C.;
4. European Commission, September 2009, *Interim Forecast*, Directorate-General for Economic and Financial Affairs;
5. Gligorov, V. et al., *WIIW Forecast for Central, East and Southeast Europe, Kazakhstan and China; Where Have All the Shootings Stars Gone?*, 2009, The Vienna Institute for International Economic Studies, Vienna;
6. G-20, *Global Plan for Recovery and Reform: The Communique from the London Summit*, <http://www.londonsummit.gov.uk/en/summit-aims/summit-ommunique/>;
7. G-20, *Leaders' Statement the Pittsburgh Summit*, September 24-25, 2009, <http://www.pittsburghsummit.gov>
8. International Monetary Fund, *World Economic Outlook*, April 2009, Washington, D.C.;
9. International Monetary Fund, *World Economic Outlook*, October 2009, Washington, D.C.;
10. Kose, et al, «Out of theBallpark», *Finance & Development* Vol. 46 (2), June 2009;
11. ILO, *The Financial and Economic Crisis: A Decent Work Response*, 2009, Geneva;
12. Lin, J. Y., «Learning from the past to Reinvent the Future», *Annual Bank Conference on Development Economics, Lessons from East Asia and the Global Financial Crisis*, 2009, World Bank and Korea Development Institute, Seoul;
13. OECD, *Synthesis Report on the Strategic Response*, C/MIN (2009)9, Jun 2009;
14. SaKong, «The Global Financial Crisis: Causes and Policy Responses», *Annual Bank Conference on Development Economics, Lessons from East Asia and the Global Financial Crisis*, 2009, World Bank and Korea Development Institute, Seoul.

EKONOMSKI HORIZONTI
